

Gunlög Fur: Sanningskommissionen 2026

Talare

Gunlög Fur
Ledamot för
Sanningskommissionen för det
samiska folket

Datum

30 september 2026

Plats

Östersund, Sverige

Omständigheter

Sanningskommissionen för det samiska folket var en svensk statlig utredning som ämnade undersöka vilket ansvar den svenska staten och svensk politik haft i kränkningen av samiska rättigheter historiskt och vilka konsekvenser det har för nutiden. Utredningen, som påbörjades 2021 slutfördes 2026 och lämnades då till kulturminister Parisa Liljestrand efter tal och redogörelser vid överlämningen i Östersund.

- 1 Jag är glad för att ha fått den stora äran att få vara med i sanningskommissionen.

5 Prästen Johannes Tornæus i Torneå pastorat skrev 1672 en skildring av lappmarkernas historia och samtida tillstånd. Tornæus, som av forskare senare beskrivits som en noggrann och opartisk iakttagare, återgav vad han hade fått höra av samerna i sin församling. I Torne lappmark betalade samerna skatt till ibland tre främmande makter. Inte därför att de erkänner alla tre som sina
10 herrar och underkastar sig deras jurisdiktion, utan orsaken är att de betalar för sin frihet att jaga och fiska i sådana herrars land, som Tornæus skrev. Enligt vad samerna återgav hade de inte accepterat att skattläggas frivilligt, utan Tornæus skriver: "Innan det därtill samtyckte grep de hellre till vapen och sökte därmed att försvara sin självständiga frihet. De kunde därmed inget uträtta och efter det blev de helt avväpnade. Det ska dock ha fallit en del folk på båda sidor."

15 I framställningar av svensk historia görs sällan några specifika försök att beskriva hur det land samerna bebodde kom att hävdas av olika nationalstater. Det är inte ovanligt att beskriva det som en naturlig process, där målet i första hand handlat om att dra gränser gentemot konkurrerande stater. När den svenska
20 nationalstaten började växa fram blev det av vikt för kronan att kunna upprätthålla överhöghet i Norge gentemot andra stater. Ett medel för detta var att etablera beskattningsmakt över de människor som fanns på territoriet, skriver man till exempel i ett av Renmarkskommitténs delbetänkanden. Till skillnad från den självklara närmast organiska utvidgning av rikets territorium
25 markerar bevarade samiska röster, både då som de som Tornæus talade med och

nu, att de inte uppfann något självklart i den här processen, utan upplevde det som ett våldsamt tvång. Någonstans mitt emellan Tornæus och nu då, lite överskattat kanske ska jag säga så, men i alla fall, så uttalade den skogssamiska läraren Karin Stenberg från Arvidsjaur med eftertryck att det var svårt, citat; 30 “för oss samer att upptäcka någon svensk statsåtgärd i lappmarken som verkligen kan sägas vara framsprungen ur svenska statens omsorg om samefolket. Det har lagstiftats och det har kastats pengar i det oändliga för så kallade utredningar i lappfrågan. Men alla dessa lagstiftningar och utredningar 35 har haft endast ett syfte, att göra förhållandena för svenskarna i Lappland så bra som möjligt.” Så långt Karin Stenberg.

Sanningskommissionens granskning av historien och läget idag har baserats på både forskning och insamling av erfarenheter relaterade av samer i skrift, 40 intervjuer och samtal. Redan mot slutet av 1600-talet gjorde Sverige ensidigt anspråk på stora delar av samiskt land som del av svenskt territorium. Genom proklamationer och direkt uppmuntrande icke-samisk inflyttning förklarades samiskt land tillhöra kronan. Självständiga samhällen som i historisk tid levt och format en egen kultur med egna lagar och språk blev alltmer trängda av 45 omkringliggande stormaktsvälden. Samisk autonomi krympte i synnerhet från andra hälften av 1700-talet och utöver 1800-talet genom aktiva statliga beslut, men också genom statens underlåtenhet att agera när regionala och lokala instanser och tjänstemän inkräktade på samers rätt till bruk av mark och vatten på sätt som gynnade svenska staten, statliga bolag, enskilda och privata 50 exploatörer. Forskningen visar att statens och lokala svenska myndigheters erkännande av samisk äganderätt och samisk sedvana och regler när det gällde bruk av mark och vatten började urholkas vid mitten av 1700-talet då domsrätt flyttades från lokala ting till regionala och kronan överlät åt länsstyrelsen att besluta i frågor om samiska landrättigheter. Under 1800-talet drogs en 55 odlingsgräns för att skydda samiska bosättningar och näringsfång, men den överskreds fortlöpande under århundradet. Staten hanterade från denna tid skogsmark och mineralfyndigheter som kronomark, men statlig rätt att ensidigt fördela till både enskilda och bolag genom avyttringar av skog, koncessioner till gruvor och vattenkraftsutbyggnad.

60 I de allra flesta fall har kommissionen inte kunnat finna att den här marköverföringen och dessa ingrepp skedde genom konsultation med samerna. Ett exempel rör hur Lappsatteländ omvandlades till en svagare renbetesrätt. Både vittnesmål till kommissionen och historiska upptäckningar berättar om

hur myndighetspersoner i flera fall genom falsk information eller underlåtenhet hindrade enskilda samer att behålla och hävda sina skatteland. Många gånger fördes förhandlingar med enskilda skattelandinnehavare endast på svenska, vilket omöjliggjorde för samerna att på ett likvärdigt sätt hävda sin rätt. En
70 konsekvens av det här blev att samer tvingades flytta från de områden de brukat och bebott sedan lång tid tillbaka och förutsättningarna för samiska näringar och traditionellt samiskt bruk av marken, inklusive jakt och fiske, underminerades, försvårades eller gick helt och hållet förlorat. Det här är särskilt allvarligt då samernas andliga och kulturella tillhörighet, liksom andra urfolks,
75 är starkt förknippad med marken. Sanningskommissionen föreslår därför åtgärder för att komma till rätta med denna ursprungliga förlust av kopplingen till mark och vatten samt förlusten av självbestämmande. Vi uppmanar regeringen att erkänna och synliggöra Sápmi, erkänna naturen som markernas odelbara relation till det samiska folkets kultur och säkerställa att alla samer ges
80 möjlighet att utöva sin samiska kultur på traditionella samiska marker i enlighet med urfolksrätten och Sveriges internationella åtaganden.

Hanteringen av samiska landrättigheter förstärktes och förvärrades under decennierna runt 1900 av en ideologi som betraktade samer som lägre stående
85 och därför varken förtjänta eller kapabla till samma rättigheter och skyldigheter som andra undersåtar och senare medborgare. Genom renskötsellagar från 1886 och fram till idag har statens politik att ensidigt knyta samiska rättigheter till samebyn och avgränsa renskötseln som en näring fått särskilda konsekvenser för samerna som urfolk i Sverige. Detta tillsammans med den så kallade “lapp ska
90 vara lapp”-politiken som gjorde skillnad på dem som bedömdes som äkta samer och de som förväntades assimileras som svenskar skiljer sig åt från den politik som förs i de andra nordiska länderna och har gjort samernas situation på svenska sidan av Sápmi annorlunda än i övriga Norden. För de samer som på slutet av 1800-talet betraktades av myndigheterna som riktiga samer innebar det
95 administrativt skapandet av samebyar i kombination med en paternalistisk förmyndarpolitik, ett påtvingat husbondevälde och en kollektivisering som undantog dem från den demokratiseringsprocess som övrig befolkning tillkämpat sig. Det i sin tur fick konsekvenser som innebar sämre utbildning för samer och språkförlust.

100

Under tidigt 1900-tal bidrog den rasbiologiska forskningen till att befästa en uppfattning om samerna som annorlunda och mindervärdiga och många samer utsattes för förödmjukande undersökningar och mätningar ända in på 1950-

105 talet. Okunskap om det här i stor del av Sveriges övriga befolkning har bidragit
till en begränsande och nedsättande men ibland också romantiserande syn på
samer och samers rättigheter som har kunnat fortsätta att genomsyra politiken
och det svenska samhället. En särskild konsekvens av statens ensidiga
omdefiniering av samiska markrättigheter och kategorisering av samer i olika
110 grupper, som mer eller mindre äkta, är att individer behandlats olika på en rad
olika områden, som när det gäller rättigheter till traditionella marker, utbildning
och språkanvändning, krav på assimilering med mera. Den uppdelningen har
lett till svåra motsättningar inom det samiska samhället, både i den uppdelning
mellan samebyar som skapat olika rättigheter och möjligheter för fjäll-, skogs-
115 och koncessionssamebyar, och i separeringen mellan samer inom och utanför
samebyar.

Vi har fått höra många tunga vittnesmål om det här, särskilt intervjuer från
koncessionssamebyarna och från Västerbotten. I de fjällnära områdena i
120 Västerbotten skedde under 1800-talet en omvandling av näringsstrukturen och
många samer fann att det inte längre var möjligt att enbart försörja sig som man
tidigare gjort på renskötsel, jakt och fiske. Många valde att bryta mark och bli
bofasta, även om man fortsatte med de samiska näringarna. Men det innebar att
de i lagens mening också upphörde att erkännas som samer. Från 1920-talet och
125 flera årtionden framöver tvingades samer norrifrån att flytta söderöver med sina
renar och de tilldelades plats i sydsamiska områden. De bedrev en annorlunda
och extensiv renskötsel som av staten bedömdes som mer lämplig och
framgångsrik än den som tidigare praktiserats i området. Konflikter om jakt-
och fiske ovanför odlingsgränsen har därför vuxit mellan bofasta, både samer
130 och nybyggare, och de av staten erkända samebyarna. Samtliga upplever sig
trängda och missförstådda och det tar sig uttryck såväl i interna motsättningar
som klagomål gentemot staten och fruktlösa försök att lösa konflikterna i
domstol. Konflikterna i Vapsten och Västerbottenfjällen framträder tydligt i
kommissionens intervjuer och har skapat stor sorg hos de människor som delat
135 sina berättelser.

För de samer som hamnade utanför samebyarna har den för urfolk så avgörande
kopplingen mellan mark, världsbild och kunskapssystem brutits genom svensk
politik och övermakt. För de samer som tvingades in i lappbyar och
140 nomadskolor ledde politiken till kontroll och segregering. I många fall har vi sett
i vittnesmålen att staten varit passiv när länsstyrelser och lokala myndigheter
godtyckligt fattat beslut och styrt utan att ta i beaktande lagstiftning och

145 folkrätt. Sanningskommissionen riktar därför uppmaningar och förslag till
regeringen som syftar till att kompensera för den här politiken för alla samer och
säkerställa att alla samer ges möjlighet att utöva sin samiska kultur på
traditionella samiska marker. Det är av största vikt att staten erkänner och tar
sitt ansvar för den splittring som blivit en konsekvens av såväl statens politik
150 som regionala myndigheters hantering och särskilt utreda statens ansvar för
konsekvenserna av de allvarliga konflikter som framträder i intervjuerna samt
skapa förutsättningar för gottgörelse och insatser som kan minska
motsättningar och splittring.

155 Från de samer som talade med Tornæus via Karin Stenberg till de som lämnat
sina vittnesmål till Sanningskommissionen har samer gjort motstånd mot den
politik och den beskrivning av historien som varit dominerande i Sverige. Deras
röster visar att ett lands historieskrivning inte är neutral och självklar. Den kan
bli mer sannfärdig genom att ge plats åt en mångfald av erfarenheter och
perspektiv. I tider och platser av stora konflikter och motsättningar behövs nya
160 historiska skildringar som ger plats åt flera sannfärdiga historier som utmanar
varandras uppfattningar om vad som varit. Från många håll i världen förs fram
att i angeläget för både urfolk och majoritetsbefolkningar att konfrontera och
finna läkedom för en historia av kolonialt våld och övermakt. Båda behöver nya
berättelser som möjliggör att tänka sig en framtid som inte är förutbestämd av
165 övergrepp och förbittring i det förflutna. Det skulle kunna frigöra våra
positioner och vårt samhälle så att de inte är immuna mot förändring och
förbättring, som filosofen Charles Griswold uttrycker det. Sanningssägandet,
att samer får möjlighet att berätta och lyssnas till om vad de upplevt, gör något
med möjligheten att tänka oss en annan framtid. Vad den framtiden är måste
170 formas i samverkan mellan samer och andra, men på den nya grund som
sanningssägandet, erkännandet av fel och misstag och handlingar som leder till
upprättelse kan skapa.

175 Giitu.

Källa

<div>Transkriberat från videoinspelning: Sanningskommissionen – Slutrapport Överlämnas, publicerad på
YouTube, uppladdad av "samisktinfo", 30/9 2020 (Transkriberat 22/10 2026) </div>

Taggar

180 Politiska tal, Rättsliga tal, Sanningskommissionen för det samiska folket

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/gunlog-fur-sanningskommissionen-2026>

185

190

195

200

205

210

215

220